

تاریخ و تحولات اجتماعی

استاد: فانم علیزاده

گردآوری: آقای میدری

منابع :

- ✓ خلاصه تاریخ سیاسی فرهنگی و اجتماعی ایران از آغاز تا پایان عهد صفوی تألیف دکتر ذبیح اله صفا
- ✓ مبانی تاریخ اجتماعی ایران در عصر افشاریه (۲ جلد) تألیف دکتر رضا شعبانی
- ✓ تاریخ اجتماعی سیاسی ایران در دوره معاصر (۲ جلد) دکتر سعید نفیسی

دوره صفویه :

- ✓ سفرنامه آنتونی جن کین سون
- ✓ سفرنامه برادران شرلی (آنتونی و رابرت شرلی)
- ✓ سفرنامه دُن گارسیا
- ✓ سفرنامه های ونزیان در ایران : سفرنامه شاردن
- ✓ تاریخ فرشته تألیف محمد قاسم هندوشاه استرآبادی مشهور به فرشته
- ✓ تاریخ عالم آرای صفوی نویسنده ناشناس
- ✓ تاریخ عالم آرای امینی تألیف فضل الدین روزبهان حُنجی
- ✓ کتاب جیب السیر فی الاخبار بشر
- ✓ کتاب خواند میر (۴ جلد) بهترین منبع دوران شاه اسماعیل اول

طرح درس :

تحولات اجتماعی : تغییرات یا دگرگونی در رفتارها ، کنش ها ، و واکنش هایی که در طول تاریخ در جوامع بشری پدید می آید .

نظر آگوست کنت درخصوص تغییرات اجتماعی (social evolutions) :

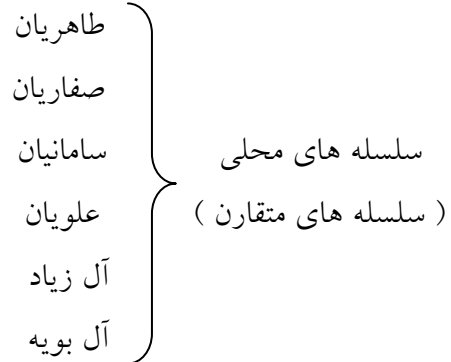
تحولات اجتماعی اجتناب ناپذیرند و یک مسیر خطی را به سمت دنیای بهتر طی می کنند به نظر او در این تغییر انسان از حالت بدوی و خرافی به یک موجود آگاه تبدیل می شود .

- ❖ مهاجرت آریایی ها
 - ❖ طبقه بندی جوامع آریایی
 - ❖ خصوصیات فرهنگی و مدنی آریایی ها
 - ❖ خانواده اولیه آریایی
 - ❖ ساختار جامعه بر مبنای اقتصاد شبانی
 - ❖ جایگاه دین در خانواده و اجتماع
- دوره تاریخی ایران (دوران باستان)

- (۱) سلسله ماد
- (۲) سلسله هخامنشیان (پارسیان)
- (۳) سلسله سلوکیان (جانشینان اسکندر)
- (۴) سلسله اسکانی (پارتیان)
- (۵) سلسله ساسانیان

تاریخ تحولات اجتماعی ایران در دوره اسلامی

○ دوره تسلط بنی امیه و بنی عباس

- غزنویان
- سلجوقیان
- ایلخانان و تیموریان
- صفویه
- افشاریه
- زندیه
- قاجار
- پهلوی
- انقلاب اسلامی

مهاجرت آریایی ها

خصوصیات عمومی جوامع ایران پیش از تاریخ :

نام ایران مشتق از خصوصیات ممتاز عناصر فعالی است که بین ۳ تا ۴ هزار سال پیش بدین ملک پانهادند .

نژاد هند و ایرانی :

این نژاد از یک نژاد بزرگ به نام « هند و اروپایی » در تاریخ بسیار دور جدا شده اند و در ناحیه ای از آسیای مرکزی سکونت گزیدند (حدود ۳۰۰۰ سال قبل از میلاد)
نژاد هند و ایرانی دو شاخه گردید :

(۱) سکاها (saka)

(۲) آری (arya) ← شریف

شعبه آری مدتی در آسیای مرکزی سپری نمود سپس نژاد آری خود نیز دو قسمت شد .

(۱) دیته ای از جوار هندوکش عبور کرده و به دره سند رسیدند .

(۲) دسته ای دیگر در نواحی خرم رودهای سیهون و جبهون در حدود ۲۰۰۰ سال تا ۲۵۰۰ سال قبل از میلاد سکنی گزیدند و سپس وارد نجد ایران شدند .

گروهی که به سمت نجد ایران می آیند مدتی در سیحون و جیهون مستقر می شوند . نخستین محل زندگی ایشان به اشاره اوستا آئیرین وئچه (ایران ویچ) که همان خوارزم امروزی است می باشد سپس ایشان در سراسر فلات ایران پراکنده شدند و نام خود یعنی آئیرین را بر سراسر نجد ایران دادند .

قدیمی ترین منزلگاه آریایی ها در ایران ، خراسان و شرق ایران بود . گروهی از ایشان به سوی دامنه های جنوب البرز و آذربایجان تا جبال قفقاز پیش رفتند که این گروه شامل قوم ماد و پارس می شود قدیمی ترین اثری که از مادها و پارس ها داریم مربوط به قرن ۹ قبل از میلاد است .

شغل آریایی ها دامداری بود و به علت سرمای زیاد سیبری (تغییرات آب و هوایی) و ازدیاد جمعیت مهاجرت کردند . علل دیگر مهاجرت آنان وجود دشمنان قوی در آن زمان می باشد .

اوستا می گوید ارواح بد یکباره زمین را سرد کردند و چون زمین قوت سکنه را نمی داد مهاجرت کردند . زمان مهاجرت از ۳۰۰۰ سال قبل از میلاد مسیح شروع شد و تا ۱۵۰۰ سال قبل از میلاد تمام شد .

اقوام ایرانی در زمان ممهاجرت آریایی ها عبارت بودند از آموری ها ، تپورها ، کاسی ها ، ایلامیان ، حوریان و ... بودند که دارای تمدن نیز بودند یعنی اینکه آنان شهرنشین بودند که در بین آنها متمدن ترین آنان ایلامیان بودند .

آریایی ها پس از ورود به ایران با اقوام بومی ایران برخورد می کنند و با درگیری های پراکنده نظامی این اقوام را مطیع خود نموده و بر آنها غلبه می کنند سرانجام پس از مدتی اقوام بومی ایران میان مهاجرین جذب و هضم می شوند .

خصوصیات فرهنگی و تمدنی آریایی ها

خصوصیات فرهنگی و مدنی آنان عبارت است از :

- (۱) سخت کوش بودند
 - (۲) پرطاعت و باانضباط اخلاق
 - (۳) با اخلاق
 - (۴) درستگار
 - (۵) خلاق
 - (۶) شریف
 - (۷) با اراده
 - (۸) توجه به خانواده ، طایفه ، قبیله و عشیره :
- اخلاق آریایی ها اخلاق دینی و برخواسته از اعتقادات مذهبی آنها بود آنان مرزدا پرست بودند و زندگی آنها بر اساس اعتقادات دینی سازماندهی شده بود .
- (۹) اعتقاد به رستاخیز داشتند .
 - (۱۰) اعتقاد به خیر و شر داشتند (افکار اهورایی « خوب » و افکار اهریمنی « شر »)
 - (۱۱) توجه به راستی و پاکی و دوری از دروغ

خانواده آریایی ها :

در خانواده آریایی ، پدر از موقعیت بسیار بالایی برخوردار بود وی نگهدارنده آتش و تامین کننده نیازهای خانواده به شمار می رفت / در سلسه مراتب خانوادگی بعد از پدر ، مادر از اعتبار کای برخوردار بود (کتک بانو) صاحب اختیار امور داخلی منزل بود در آن زمان به مرد کتک خوتای (خدای خانه) می گفتند .

ساختار جامعه بر مبنای اقتصاد شبانی :

(۱) نمان یا دمان

(۲) ویس vis

۳) زنتو zento

۴) دهیو dahyu

نمان یا دمان همان خانمان یا دودمان است که کوچکترین واحد جمعیتی جامعه می باشد یعنی همان خانواده گسترده یا گروه خانوادگی

ویس شامل چند واحد خانوادگی می شد که خود کیتی مستقل داشت و می توان آنرا با روستا معادل دانست .

چند ویس یک زنتو را پدید می آورد . زنتو خود یگان اجتماعی و جمعیتی برتری نسبت به ویس است که می توان آنرا شهرستان نامید .

دهیو از ۲ تا ۳ زنتو بر روی هم پدید می آمد که بزرگترین واحد اجتماع نامیده می شد . در دوره تسلط دهیو تیره های هم فرهنگ باهم متحد شدند و این اتحادیه ها شکننده بود و از بین می رفت .

ساختمان جمعیتی جامعه به گونه ای بود که با نسبت قابل قبولی می توان از روی شماره ویس ها و زنتوهای هر تیره حدود حداقل و حداکثر جمعیت برآورد کرد یا شماره تقریبی سپاه آنها را محاسبه نمود . پیشدادیان اهمیت زیادی از نظر ایرانیان به سوی یگانگی اجتماعی و پدید آمدن مقوله های اسطوره ای اعتقادی و فرهنگی است .

کیانیان : از نظر گسترش تکامل اجتماعی و گذار اقتصاد شبنانی به اقتصاد کشاورزی و شبنانی و نیز گرایش به شهرنشینی (اسکان) ، پدید آوردن اشکال جدید اجتماعی مثل سازمان های جدید شگری و مهمتر از همه رسیدن به مقوله هایی چون یکتا پرستی ، طرح مقوله سیاست و فرمانروایی ، درک هویت نوینی از مسایل اعتقادی رسیدند .

نمان یا خانواده آریایی تشکیل می شد از پدر ، مادر ، فرزندان و بزرگترها و هرکدام وظایف مشخصی داشتند . جایگاه پدر و مادر یکسان بود و پدر مسئول نگهداری آتش یا مذهبی خانواده بود .

۱) واستریه : دامداران و سپس کشاورزان

۲) هتخشه : پیشه وران و صنعتگران

۳) رَسشتاران : نظامیان و یا نگهبانان گله

تقسیم کار اجتماعی

(مرحله اول)

مرحله دوم :

- ۴) گروه دیگر پزشکان هستند که خود به دو دسته تقسیم می شوند ک
الف - پزشک و در درمان بیماری ها از جادوهم استفاده می کردند .
ب - کار و پزشک (جراح)

مرحله سوم :

- ۵) خوانندگان و نوازندگان بودند که دو گروه بودند :
در دوره کیانیان کشاورزی متنوع شد .

هیرمند یا هیلمند به معنای سد شکل گرفت .

جایگاه دین در جایگاه خانواده و اجتماع در دوره کیانیان :

نهاد اصلی در دوره کیانیان دین است .

دین ← مغ ← مغان (به عبارتی رهبران دینی بودند و حتی از ارتشی ها هم بالاتر بودند .)

وظایف و کارکرد های افراد شامل قضاوت ، اجرای رسوم ، مراسم دینی پرستش و قربانی بود

جشن های ایرانی : جامعه یَزَن

پیوند ایرانیان با ایزدیان خو (فرشتگان آنها) نه همیشه بر پایه ترس از آنها بلکه بر اساس دوستی و مهر استقرار داشت . جامعه به جشن دینی نیایش های شادمانه می پرداخت و هدیه ها و قربانی هایی پیش کشی می کردند تا برای مبارزه با جلوه های بد آسمانی نیرو و آمادگیابند . گریه و زاری را گناه می دانستند .. جامعه می بایست با خوشنودی و شادی و در عرضه روشنایی به نیایش و ستایش ایزدان پردازد (آتش و اگر آتش نبود به بهترین نوع نور پناه می بردند .) و گریه ای نداشتند و خرافه داشتند و نذر داشتند گاو می کشتند و قسمی را می سوزاندند تا دودش به خدایان برسد .

در دوره آریایی ها :

به گرد آتش جمع می شدند قربانی می کردند و بعد زرتشت قربانی را ممنوع کرد .

مبحث تشکیل دولت ، ملت و حکومت ها

حدود ۷۰۰ سال پیش از میلاد برای اولین بار تشکیلات دولت در منطقه آذربایجان و ری به وسیله قوم ماد تشکیل داده می شود .

هگمتانه و دیاکو : دیاکو یعنی کدخدا و هگمتانه محل اجتماع سازمان ها می باشد .

زبان و نژاد مشترک در ادغام دهیوها به هم و یکی شدن آن و تشکیل هگمتانه وجود دارد. بزرگ آنها کدخدا یا دیاکو نام دارد.

دلایل ایجاد دولت در ایران باستان :

۱. انسجام درونی واحدهای اجتماعی مثل ویس و زنتو

۲. مشابهت های فرهنگی آنها

اتحادیه اولیه شامل ۷ زنتو بوده است. اولین تشکیلاتی که این گروه بوجود می آورد تشکیل خزانه داری عمومی است که علت این موضوع پولی بوده که برای اداره سپاه و جنگ با دیگران مورد نیاز بوده است.

بعد از تشکیل خزانه داری سازمان های دیگر این اتحادیه ارتش، سازمان های مالی و سازمان های حقوقی بوده است.

با بوجود آمدن دولت، سازمان ها نهادینه شدند یعنی خود مختاری زنتوها و ویس ها از بین رفت رد و خانواده هویت تازه ای یافت از این به بعد فرد و خانواده بود که پاسخگوی دستگاه مرکزی اتحادیه بوده اند نه رئیس سنتی ویس و زنتو.

دولت مجموعه ای از سازمان های نهادینه شده پایدار که وابسته به شخص حاکم نیست پدید آمد لذا با تشکیل این مجموعه قدرت سنتی از روحانیون گرفته شد و ره طبقه نظامی منسجمی که صاحب سازمان ها بود داده شد. لذا بدین وسیله بود که ملت پدید آمد.

شکل پذیری اجتماعی مردم بر اساس ۴ مورد ارزیابی می شود :

(۱) روابط مبتنی بر ارزش های مشروع اجتماعی

(۲) روابط مبتنی بر شکل گیری تطابق اجتماعی

(۳) روابط مبتنی بر ادغام پذیری اجتماعی

(۴) روابط مبتنی بر جهت گیری اجتماعی

درخصوص بند ۱: ارزش های اجتماعی مردم آن دوره خلیق، مودب آداب، صمیمی، مهمان نواز، ایثارگر، فداکار و ... بودند.

در آن زمان قانون از دین جدا نبود دین جزء تشریفات زندگی نبود بلکه قانون محسوب می شود. هردوت (بزرگترین مورخ یونان) می گوید ایرانیان از سن ۵ سالگی تا ۲۰ سالگی به فرزندان خود تیراندازی، سوارکاری و راست گویی می آموختند.

درخصوص بند ۲: مناسبات ناشی از شکل گیری تطابق اجتماعی :

اینگونه روابط بیش از همه از شرایط جغرافیایی و اقلیمی ویژه ای است که بر هیأت انسان ها تاثیر می گذارد و درنهایت بسیاری از خصوصیات مشترک منطقه ای و محلی را بوجود می آورد مانند

مسأله آب ، موقعیت جغرافیایی ایران در کره زمین ، وجود کوه ها و کوه ها ، منابع زیرزمینی ، پوشش گیاهی ، میزان گرما و سرما ، میزان نزولات جوی ، نزدیکی به دریاها ، نوع کوه ها و عمق دره ها

تقسیمات اجتماعی ایران به سه شکل می باشد :

روستا نشینی ، زندگی عشایری و شهرنشینی

تعریف شهر : از نظر یونسکو به محل زندگی مردمی اطلاق می شود که ساکنان آن در مجموع از ۵۰۰۰ تن بیشتر باشد .

دلایل پدید آمدن شهرها :

- ۱) شهرهای طبیعی (گیلان و مازندران)
- ۲) شهرهای سیاسی (تهران)
- ۳) شهرهای نظامی (ماکو و دربند)
- ۴) شهرهای تجاری (یزد)
- ۵) شهرهای مذهبی (مشهد و قم)
- ۶) شهرهای معدنی (کاشان و نائین)
- ۷) شهرهای علمی و دانشگاهی (جندی شاپور)
- ۸) شهرهایی که در سواحل دریاها است (بندر بوشهر)

زندگی عشایری

مشخصات زندگی عشایری عبارتند از :

- ✓ خانواده هسته اصلی نظام عشایری را تشکیل می داد .
- ✓ از گسترش عرضی و طولی خانواده ، دودمان و تیره بوجود می آید .
- ✓ تعدد تیره ها طایفه را بوجود می آورد .
- ✓ کثرت طوایف ، ایل را می سازد .
- ✓ افزونی ایل ها موجودیت اسای اقوام و عشایر یک منطقه را رقم می زند .

عشایر چه حکومت هایی را در ایران بوجود آوردند ؟

۱. ماد
۲. هخامنشی
۳. اشکانی
۴. غزنوی
۵. سلجوقی
۶. خوارزمشاهی
۷. ایلخانی
۸. قراقیونلو
۹. آق قیونلو
۱۰. صفوی
۱۱. افشاریه
۱۲. زندیه
۱۳. قاجار

سلوکیان : ۳۳۰ تا ۲۵۰ قبل از میلاد (جانشینان اسکندر)

ایرانی معاب شدند در این دوره ایران دستخوش هیچ تحول تازه ای نشد حتی قوم قالب را واردار به تقلید نمود .

اشکانیان : ۲۵۰ قبل از میلاد تا ۲۲۶ میلادی

مهمترین اتفاقات اجتماعی : جنگ های طولانی با رومیان در غرب و با کوشانی ها در شرق به علت مشغولیت پادشاه به جنگ فرصت تازه ای برای قدرت یابی مغان پدید آمد . علوم و هنرهایی که مستلزم اکتساب بود از طریق وراثت و خانواده به نسل های بعدی منتقل شد. گسترش روابط سسیاسی ، فرهنگی و اجتماعی ایرانیان با یونانیان ← گسترش شهرنشینی لذا بر تعداد صنعتگران ، هنرمندان ، پیشه وران مختلف افزوده می شود علاوه بر این تجارت با مشرق و مغرب بعد تازه ای می یابد .

ساسانیان : ۲۲۶ میلادی تا ۶۵۲ میلادی

(۱) هزار سال از تاسیس نهاد دولت گذشته و نیز ملت شکل اجتماعی پابرجایی یافته

(۲) مرزها همچنان وسعت دارد .

- ۳) گسترش شهرنشینی موجب ازدیاد نیازها می شود و برای رفع نیازها ، پیشه ها و حرفه های جدید بوجود می آید .
- ۴) جنگ های طولانی موجب سلحشوری و اهمیت به تربیت نظامی می شود که نظامیان زیر نظر یک فئودال یا فرمانده محلی آموزش می دیدند .
- ۵) پیشرفت فنون کشورداری (تشکیلات اداری)
- ۶) تلفیق دو رکن مهم روحانیت و حکومت
- ۷) مدت طولانی حکومت که موجب به سامان آمدن ملک می شد .
- لذا در دوره ساسانی ۵ عنصر اساسی در پدید آمدن طبقات نقش داشت .

۱. نژاد

۲. مالکیت (اشرافیت)

۳. تخصص و تجربه (جنگ آوری و امور دیوانی)

۴. علم و فضیلت (منظور امور روحانی و دینی است)

۵. شیوه های تولید و بهره برداری (کشاورزان و گله داران)

گروه های صاحب قدرت :

- ✓ شاهزادگان ، شهرداران و امرای درباری
- ✓ روحانیان ، پزشکان ، ستاره شناسان و دانشمندان مختلف
- ✓ مالکان بزرگ اراضی
- ✓ نظامیان
- ✓ دیوانیان (کارمندان)

گروه های غیر حاکم :

- ✓ کشاورزان
- ✓ پیشه وران
- ✓ دامداران
- ✓ کارگران شهری